

**POVEZANOST PORODIČNE ORIJENTACIJE
I STRUKTURE SA INTERNALIZIRANIM I
EKSTERNALIZIRANIM PROBLEMIMA U PONAŠANJU
KOD ADOLESCENATA**

**CONNECTION OF FAMILY ORIENTATION AND
STRUCTURE WITH INTERNALIZED AND EXTERNALIZED
PROBLEMS OF ADOLESCENT BEHAVIOR**

Kuralić-Ćišić Lejla¹, Bijedić Meliha¹, Jahić Adela¹, Suljkanović-Djedović Emina²

¹ Univerzitet u Tuzli, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Tuzla

² JU Osnovna škola "Klokotnica" Dobož Istok

SAŽETAK

Posljednjih decenija sve je prisutnija pojava porasta problema u ponašanju kod djece i adolescenata. Cilj istraživanja je utvrditi razlike u porodičnoj orijentaciji i strukturi porodice između adolescenata sa eksternaliziranim i internaliziranim problemima i tipično razvijenih adolescenata. Uzorak ispitanika čini 587 adolescenata oba spola. Istraživanje je realizovano u petnaest osnovnih škola na području Tuzle tako što je iz svake škole uključeno po dva odjeljenja, jedno sedmog i jedno osmog razreda. Uzorak je namjerni (samo sedmi i osmi razredi), a unutar njega metodom slučaja su izabirani razredi. U istraživanju su korištena dva mjerna instrumenta: Youth Self-Report – YRS (Achenbach, 2007) i Skala porodičnog okruženja, verzija za adolescente (Family Environment Scale – FES, Moos, Moos, 2009).

Rezultati istraživanja upućuju na postojanje razlike između adolescenata koji žive sa oba roditelja i onih koji su iz nepotpune porodice. Statistički značajne razlike uočene su na skalama Agresivno ponašanje ($t = -2,23$; $p < 0,00$), Ponašanje kojim se krše pravila ($t = -3,22$; $p < 0,00$) i dimenziji Eksternalizacije ($t = -2,82$; $p < 0,00$). Kod porodične orijentacije je također prisutna statistička razlika. Dovodeći u vezu strukturu porodice porodice sa internaliziranim problemima uočeno je da ne postoje statistički značajne razlike.

Ključne riječi: *porodica, problemi u ponašanju, adolescent*

ABSTRACT

In recent decades, there has been an increasing number of behavioural problems in children and adolescents. The aim of the study is to identify differences in family orientation and family structure between adolescents with externalized and internalized problems, and typically developed adolescents. The sample consists of 587 adolescents of both sexes. The research was carried out in fifteen elementary schools in the City of Tuzla by including two classes, one seventh and one eighth grade from each school. The sample is intentional (only the seventh and eighth grades), and within it, the classes are selected by the case method. The survey used two measurement instruments: Youth Self-Report - YRS (Achenbach, 2007) and Family Environment Scale, Version for Adolescents (Family Environment Scale - FES, Moos, Moos, 2009). The results of the study indicate that there is a significant difference between adolescents living with both parents and those from incomplete families. Statistically significant differences were observed on the Aggressive Behaviour scales ($t = -2.23$; $p < 0.00$), Rule-breaking behaviours ($t = -3.22$; $p < 0.00$), and the Externalization dimension ($t = -2.82$; $p < 0.00$). There is also a statistical difference in family orientation. Bringing together the family structure of the family with internalized problems, it was observed that there were no statistically significant differences.

Key words: *family, behavioral problems, adolescence*

UVOD

U nastojanjima sprečavanja internaliziranih i eksternaliziranih ponašanja adolescenata, bitno je naglasiti značajnost izučavanja etiologije. Otkrivanje uzroka poremećaja u ponašanju neophodno je kako bi se razvili djelotvorni programi prevencije i tretmana, čiji je cilj reduciranje incidencije i prevalencije poremećaja u ponašanju. Uloga i mjesto porodice u tome je od izuzetno velike važnosti. Termin poremećaji u ponašanju je skupni naziv za različite forme neadekvatnog, društveno neprihvatljivog, štetnog i inkriminiranog ponašanja djece i mladih. Pri tome različite vrste poremećaja u ponašanju mogu biti međusobno vrlo usko isprepletene i povezane kako uzrocima, tako i posljedicama, kao i načinima interveniranja društva (Bašić, Koller-Trbović, Uzelac, 2004). Dervišbegović (1997) koristeći termin emocionalno oštećena ili socijalno neprilagođena djeca, djecu s poremećajima u ponašanju opisuje kao djecu čije ponašanje uzrokuje konfliktne situacije. Poremećaji u ponašanju najraširenija su kategorija psihosocijalnih poremećaja djece i mladih, a ako su izvan dosega eksperimentiranja, čine bitne teškoće djeci i porodicama, imaju svojstvo vrlo ozbiljnih i dalekosežnih poremećaja.

U savremenim dimenzionalnim sistemima prihvaćena je podjela na eksternalizirane i internalizirane bihevioralne probleme (Achenbach, Rescorla, 2007) i upravo je Achenbachova dimenzionalna klasifikacija poremećaja ponašanja ona za koju smo se opredjelili u ovom radu. Achenbach je sa svojim saradnicima identifikovao ukupno osam sindroma koji pretpostavljaju skup simptoma emocionalnih, socijalnih i bihevioralnih problema.

Na osnovu daljnje analize sindromi su klasifikovani u dvije šire grupe sindroma i to pretežito aktivni poremećaji u ponašanju (eksternalizirani) i pretežito pasivni poremećaji u ponašanju (internalizirani). Eksternalizirani sindromi se odnose na konflikte sa drugim ljudima i njihovim očekivanjima i tu se ubrajaju ponašanje kojim se krše pravila i agresivno ponašanje. Druga skupina problema obuhvata tipove ponašanja koja su usmjerena prema sebi, odnosno unutrašnji probleme, kao što su anksioznost, depresija, somatske pritužbe bez jasnih medicinskih razloga i socijalna povučенost. Dvije grupe sindroma dizajnirane su stavljajući poremećaje ličnosti naspram poremećaja u ponašanju (Petterson-Badali, Broeking, 2009), internalizirane naspram eksternaliziranih (Achenbach, Dumenci 2001); inhibirano naspram agresivnog, nekontrolisano naspram pretjerano kontrolisanom (Achenbach, 1993, Achenbach, Dumenci, Resorla, 2003). Razlika koju zovemo internalizirano naspram eksternaliziranom pokazuje više globalne probleme nego individualne.

Mnogi autori govore u prilog kvaliteti porodičnih odnosa i privrženosti, slaboj razini roditeljskog nadzora, grubim oblicima roditeljskog discipliniranja djece, bračnim problemima, roditeljskom odbijanju djeteta, slaboj uključenosti u odgoj djeteta,

kriminalnom i ovisničkom ponašanju roditelja kao vrlo snažnim prediktorima budućeg ispoljavanja poremećaja u ponašanju (Hawkins, Catalano, Miller, 1992; Andrews, Borduin i sar 1995; Bögels, Phares, 2008; Farrington, Barnes i Lambert, 1996). Analiza obilježja porodičnih prilika adolescenata je iznimno važna, zbog toga što je porodica kroz svoju ekonomsku, emotivnu, zaštitnu i odgojnu komponentu utjecajan faktor rizika i zaštite u razvoju poremećaja ponašanja adolescenata. Shodno tome, uloga porodice u genezi poremećaja u ponašanju ima centralno mjesto. S obzirom na veliki broj rizičnih faktora koji mogu da djeluju na razvojni ishod ponašanja adolescenata, promatrano na razini porodičnih karakteristika, a u kontekstu ovog istraživanja to su prije svega orijentacija porodice i porodična struktura.

Cilj istraživanja je utvrditi razlike u porodičnoj orijentaciji i strukturi porodice između adolescenata sa eksternaliziranim i internaliziranim problemima i tipično razvijenih adolescenata.

METODE RADA

Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika u ovom istraživanju čine 587 adolescenata oba spola. Istraživanje je realizovano u petnaest osnovnih škola na području Grada Tuzla tako što je iz svake škole uključeno po dva odjeljenja, jedno sedmog i jedno osmog razreda. Uzorak je namjerni (samo sedmi i osmi razredi), a unutar njega metodom slučaja su izabirani razredi. Priroda problema u potpunosti opravdava uzorak ispitanika. Uzorak čine učenicima oba spola, uzrasta 12-17 godina. U Tabeli 1 prikazana je struktura uzorka prema spolu i uzrastu ispitanika. U uzorku su prilično ujednačeno zastupljeni adolescenti (303) i adolescentice (294).

Tabela 1. Distribucija ispitanika u odnosu na spol i uzrast

Uzrast	Spol				Ukupno	
	Muški		Ženski			
	N	%	N	%	N	%
12	72	12,26	53	9,02	125	21,29
13	120	20,54	140	23,85	260	44,29
14	96	16,35	81	14,48	177	30,15
15 i više	15	2,55	10	1,7	25	4,27
Ukupno	303	51,90	284	48,38	587	100

Način prikupljanja podataka i mjerni instrument

Podaci su prikupljeni u periodu drugog polugodišta 2011/2012. školske godine. Za prikupljanje podataka o samoprocjeni ponašanja adoelscenata i porodičnom funkcionisanju korišteni su upitnici, koje su učenici popunjavali na časovima odjeljenjske zajednice. Učenicima je na početku časa predviđenog za provedbu istraživanja objašnjen način popunjavanja upitnika. Cjelokupni upitnik obuhvatao je dio o opšim podacima, zatim Skalu samoprocjene ponašanja mladih i Upitnik za mjerenje funkcionisanja porodice. Podaci su prikupljeni uz osiguravanje anonimnosti ispitanika.

Za prikupljanje podataka o porodičnom funkcionisanju primjenjena je Skala porodičnog okruženja, verzija za adolescente (Family Environment Scale – FES, Moos, Moos, 2009). Percepcije ispitanika o porodici procjenjuju se na tri načina: percepcije o aktuelnom stanju porodice (realno), percepcije o željenom stanju (idealno) i precepcije o tome kakvo bi stanje bilo u novim okolnostima (očekivano).

Metode obrade podataka

Za obradu podataka korišten je statistički program SPSS 20.0 i AMOS 18. U dokazivanju metrijskih svojstava skala korišteni su Cronbach alfa koeficijent i eksplorativna i konfirmatorska faktorska analiza. U obradi podataka korištene su metode deskriptivne statistike. U okviru deskriptivne statistike izračunati su osnovni pokazatelji, aritmetička sredina, mjere disperzije kao što su standardna devijacija, minimalna i maksimalna vrijednost obilježja raspon varijacije.

REZULTATI I DISKUSIJA

Analizom rezultata deskriptivne statistike za FES prikazanih u Tabeli 2 možemo vidjeti da su adolescenti iz uzorka na Skali odnosa ostvarili skorove u opsegu 18-36 (AS = 26,75; SD = 2,69), na Skali održavanja i mijenjanja sistema skorovi su se kretali u opsegu 12-24 (AS = 16,19; SD = 2,30), a na Skali ličnog rasta opseg skorova iznosi 30-60 (AS = 43,81; SD = 4,51). Na svim podskalama ispitanici su ostvarili skorove u opsegu 6-12. Prosječna vrijednost skorova je bila najveća na podskalama Konflikta (10,18), Individualnost (9,35) i Intelektualna orijentacija (9,24). Skorovi sa najnižom aritmetičkom sredinom ostvareni su na podskalama Kohezivnost (7,68), Orijentacija ka postignuću (8,01) i Kontrola (8,05).

Kao što možemo vidjeti iz Tabele 2 distribucije skorova na podskalama Ekspresivnosti, Intelektualne orijentacije i Individualnosti su platikurtične, dok su distribucije skorova na ostalim podskalama i tri glavne skale leptokurtične. Vrijednosti skjunesa ukazuju da su distribucije skorova na podskalama Ekspresivnosti, Konflikata, Intelektualne orijentacije i Individualnosti negativno asimetrične. Distribucije skorova na ostalim podskalama i tri glavne skale su pozitivno asimetrične. Treba napomenuti da veći skorovi na FES skalama i podskalama ukazuju na bolje funkcionisanje porodice.

Tabela 2. Mjere centralne tendencije, mjere disperzije i asimetrije distribucije skorova na FES skalama i podskalama

Varijabla	N	Min	Max	AS		SD	Skjunes		Kurtosis	
				Stat	St.g		Stat	St.g	Stat	St.g
Kohezivnost	587	6	12	7,68	,05	1,17	1,00	,10	1,68	,20
Ekspresivnost	587	6	12	8,89	,05	1,31	-,08	,10	-,34	,20
Konflikti	587	6	12	10,18	,05	1,22	-,72	,10	,54	,20
Orijentacija ka Postignuću	587	6	12	8,01	,06	1,36	,85	,10	,87	,20
Intelektualna orijentacija	587	6	12	9,24	,05	1,33	-,06	,10	-,16	,20
Aktivno-rekreativna orijentacija	587	6	12	8,61	,05	1,18	,40	,10	,55	,20
Moralno-religiozna orijentacija	587	6	12	8,60	,05	1,17	,51	,10	,61	,20
Kontrola	587	6	12	8,05	,06	1,42	,70	,10	,30	,20
Individualnost	587	6	12	9,35	,06	1,42	-,07	,10	-,46	,20
Organizacija	587	6	12	8,13	,05	1,23	,73	,10	1,04	,20
Odnosi	587	18	36	26,75	,11	2,69	,30	,10	1,72	,20
Održavanje i mijenjanje sistema	587	12	24	16,19	,10	2,30	1,05	,10	1,79	,20
Lični rast	587	30	60	43,81	,19	4,51	,92	,10	2,94	,20

Budući da su mnogi istraživači izrazili interes i uputili na izučavanje veze porodičnog funkcionisanja i porodične strukture, u nastavku smo prikazali rezultate koji govore u kakvom su odnosu porodična struktura i funkcionisanje porodice u našem istraživanju (Tabela 3). Interesovalo nas je koliko se porodična sredina adolescenata razlikuje s obzirom na to s kim žive. U zavisnosti od toga da li adolescenti žive u potpunoj, nepotpunoj, proširenoj, domu ili hraniteljskoj porodici razlikovali su se njihovi odgovori na podskalama porodičnog funkcionisanja. Utvrđene su statistički značajne razlike u porodičnom funkcionisanju između pomenutih grupa adolescenata u njihovim skorovima na skalama porodičnog funkcionisanja.

Podskale na kojima su utvrđene statistički značajne razlike između ispitanika su Aktivno-rekreativna orijentacija ($F(4,582)=3.100, p<.05$), Moralno-religiozna orijentacija ($F(4,582)=2.491, p<.05$), Organizacija ($F(4,582)=2.937, p<.05$) Održavanje i mijenjanje sistema ($F(4,582)=2.94, p<.05$) i Lični rast ($F(4,582)=2.77, p<.05$).

Adolescenti koji žive sa oba roditelja u proširenoj porodici imali su više skorove na podskalama Moralno-religiozna orijentacija, Organizacija i skali Održavanje i mijenjanje sistema. Na skali Lični rast i podskali Aktivno-rekreativna orijentacija više skorove imali su adolescenti iz nepotpunih porodica. Prema Moos (2009) dvoroditeljske porodice u odnosu na jednoroditeljske porodice imaju više nivoe na skalama Ekspresivnosti, Konflikata i Organizacije. Prema Enos i Handal (1986), porodice koje žive samo sa majkom i u kojoj se nalaze jedan ili dva adolescenta imaju više nivoe Ekspresivnosti i Individualnosti. Osim toga, ovakve porodice su i nešto manje kohezivne i manje su vjerski orijentirane.

Tabela 3. Razlike u skorovima na FES u odnosu na porodičnu strukturu

Varijabla	S kim živiš	N	AS	SD	Std. greška	Sume kvadrata	F	p
Kohezija	potpuna porodica	415	7,60	1,14	,05	3,02	2,24	,06
	nepotpuna porodica	71	7,87	1,25	,14	1,34		
	prosirena porodica	89	7,92	1,21	,13			
	hraniteljska porodica	7	7,14	,89	,34			
	dom	5	7,60	,54	,24			
	ukupno	587	7,67	1,16	,04			
Ekspresivnost	potpuna porodica	415	8,84	1,29	,06	2,86	1,67	,15
	nepotpuna porodica	71	9,15	1,41	,16	1,71		
	prosirena porodica	89	8,90	1,29	,14			
	hraniteljska porodica	7	8,42	1,39	,52			
	dom	5	9,80	1,09	,48			
	ukupno	587	8,89	1,31	,05			
Konflikti	potpuna porodica	415	10,18	1,24	,06	2,26	1,51	,19
	nepotpuna porodica	71	10,35	1,13	,13	1,48		
	prosirena porodica	89	10,09	1,13	,12			
	hraniteljska porodica	7	9,28	1,79	,68			
	dom	5	9,80	,83	,37			
	ukupno	587	10,18	1,22	,05			
Orijentacija ka postignuću	potpuna porodica	415	7,94	1,29	,06	2,56	1,38	,23
	nepotpuna porodica	71	8,19	1,53	,18	1,85		
	prosirena porodica	89	8,24	1,57	,17			
	hraniteljska porodica	7	7,71	,75	,28			
	dom	5	7,60	,54	,24			
	ukupno	587	8,01	1,36	,05			

Varijabela	S kim živiš	N	AS	SD	Std. greška	Sume kvadrata	F	p
Intelektualna orijentacija	potpuna porodica	415	9,21	1,33	,06	2,64	1,49	,20
	nepotpuna porodica	71	9,33	1,43	,17	1,76		
	prosirena porodica	89	9,37	1,27	,14			
	hraniteljska porodica	7	9,00	1,00	,37			
	dom	5	8,00	,00	,00			
	ukupno	587	9,23	1,33	,05			
Aktivno-rekreativna orijentacija	potpuna porodica	415	8,54	1,14	,05	4,25	3,10	,01
	nepotpuna porodica	71	8,98	1,31	,15	1,37		
	prosirena porodica	89	8,71	1,17	,12			
	hraniteljska porodica	7	8,00	1,00	,37			
	dom	5	8,00	1,00	,44			
	ukupno	587	8,60	1,17	,04			
Moalno-religiozna orijentacija	potpuna porodica	415	8,54	1,10	,05	3,35	2,49	,04
	nepotpuna porodica	71	8,74	1,29	,15	1,34		
	prosirena porodica	89	8,84	1,30	,14			
	hraniteljska porodica	7	8,28	1,25	,47			
	dom	5	7,60	,54	,24			
	ukupno	587	8,60	1,16	,04			
Kontrola	potpuna porodica	415	7,98	1,38	,06	3,79	1,88	,11
	nepotpuna porodica	71	8,22	1,49	,17	2,00		
	prosirena porodica	89	8,18	1,54	,16			
	hraniteljska porodica	7	8,28	1,38	,52			
	dom	5	9,40	,54	,24			
	ukupno	587	8,05	1,42	,05			
Individualnost	potpuna porodica	415	9,33	1,43	,07	1,97	,96	,42
	nepotpuna porodica	71	9,57	1,35	,16	2,03		
	prosirena porodica	89	9,32	1,41	,15			
	hraniteljska porodica	7	8,57	1,71	,64			
	dom	5	9,40	1,51	,67			
	ukupno	587	9,35	1,42	,05			

Kako bismo uvidjeli da li postoje razlike u strukturi porodice između adolescenata sa eksternaliziranim, internaliziranim problemima i tipično razvijenih adolescenata izvršili smo poređenje adolescenata koji žive sa oba roditelja i onih koji ne žive sa oba roditelja. U zavisnosti od tipa porodice u kojoj ispitanici žive ispitana je statistička značajnost razlika u skorovima na YRS skalama i podskalama (Tabela 4).

Procentualno gledano veći broj ispitanika, njih 70,6% (415) živi sa oba roditelja, a 29,4% (172) ne žive sa oba roditelja, odnosno 70,6% (415) adolescenata žive sa oba roditelja, 12,1% (71) u nepotpunoj porodici, 15,2% (89) adolescenata žive u proširenoj porodici, 1,2 % (7) ih je u hraniteljskoj i 0,9 % (5) adolescenata je smješteno u domu.

U Tabeli 4 su prikazani rezultati razlika poremećaja u ponašanju adolescenata s obzirom na različitu porodičnu strukturu. Postoje značajne razlike između adolescenata koji žive sa oba roditelja i onih koji su iz nepotpune porodice. Statistički značajne razlike uočene su na skalama Agresivno ponašanje ($t = -2,23$; $p < 0,00$), Ponašanje kojim se krše pravila ($t = -3,22$; $p < 0,00$) i dimenziji Eksternalizacije ($t = -2,82$; $p < 0,00$).

S obzirom na činjenicu da je glavna karakteristika strukturno narušenih porodica neadekvatan nadzor djeteta, a nepostojanje nadzora nad djetetom smatra se jednim od glavnih riziko faktora za razvoj eksternaliziranih ponašanja jasno je odakle tako jaka veza. Da je porodična struktura u direktnoj vezi sa eksternaliziranim problemima adolescenata pokazala su i istraživanja brojnih drugih autora.

Tabela 4. Razlike u skorovima na YRS u odnosu na porodičnu strukturu

Varijabla	Grupe	N	AS	SD	Std. greška	t	P
Anksioznost/ depresivnost	živim sa oba roditelja	415	24,09	4,23	2,57	-,38	,70
	ne živim sa oba roditelja	172	24,23	4,19	17,82		
	ukupno	587	24,13	4,21			
Povučenost/ depresivnost	živim sa oba roditelja	415	10,78	2,47	,90	-,37	,70
	ne živim sa oba roditelja	172	10,87	2,59	6,30		
	ukupno	587	10,80	2,50			
Somatske pritužbe	živim sa oba roditelja	415	11,68	3,05	4,94	-,70	,48
	ne živim sa oba roditelja	172	11,88	3,41	10,01		
	ukupno	587	11,74	3,16			
Socijalni problemi	živim sa oba roditelja	415	14,04	2,91	,55	-,26	,79
	ne živim sa oba roditelja	172	14,11	2,85	8,38		
	ukupno	587	14,06	2,89			

Varijabla	Grupe	N	AS	SD	Std. greška	t	P
Problemi mišljenja	živim sa oba roditelja	415	13,03	3,35	3,23	-,53	,59
	ne živim sa oba roditelja	172	13,19	3,40	11,34		
	ukupno	587	13,07	3,36			
Problemi pažnje	živim sa oba roditelja	415	42,56	6,30	,28	-,09	,93
	ne živim sa oba roditelja	172	42,60	6,25	39,54		
	ukupno	587	42,57	6,28			
Ponašanja kojim se krše pravila	živim sa oba roditelja	415	16,10	2,75	106,24	-3,22	,00
	ne živim sa oba roditelja	172	17,03	4,09	10,24		
	ukupno	587	16,37	3,22			
Agresivno ponašanje	živim sa oba roditelja	415	29,04	5,34	153,44	-2,23	,02
	ne živim sa oba roditelja	172	30,16	5,99	30,74		
	ukupno	587	29,37	5,56			
Internalizirani problemi	živim sa oba roditelja	415	46,55	8,18	22,83	-,57	,56
	ne živim sa oba roditelja	172	46,99	8,82	70,13		
	ukupno	587	46,68	8,36			
Eksternalizirani problemi	živim sa oba roditelja	415	45,19		537,73	-2,82	,00
	ne živim sa oba roditelja	172	47,29		67,68		
	ukupno	587	45,81				
Ukupan Skor	živim sa oba roditelja	415	161,37		257,13	-,66	,50
	ne živim sa oba roditelja	172	162,83		587,31		
	ukupno	587	161,80				

Blum et al. (2000) su ispitali razlike u poremećajima ponašanja na uzorku američkih adolescenata s obzirom na različitu porodičnu strukturu. U rezultatima navode da

su uočene razlike ističu da adolescenti iz jednoroditeljskih porodica više ispoljavaju nasilje uz korištenje oružja, više koriste PAS i više su seksualno aktivni. Autorica Kuralić-Čišić (2011) otkriva da adolescenti čija je porodična struktura narušena počinju sa činjenjem krivičnih djela prije 14 godina. Čudina-Obradović i Obradović (2006) također ističu nepovoljan uticaj jednoroditeljskih porodica i navode četiri glavna faktora koja su zaslužna za nepovoljan utjecaj jednoroditeljskih porodica: ekonomski položaj, loš socijalni kontekst, stres zbog raspada porodice i majčina psihološka dobrobit. Međutim, studije školskog uspjeha i ponašanja djece iz jednoroditeljskih porodica pokazuju da najveću važnost imaju ekonomski faktori, odnosno ove porodice nemaju lošiji uticaj na djecu ako se materijalna situacija ne pogorša, te ako majka nema izrazite psihološke teškoće i sposobna je prilagoditi se zahtjevima novonastale situacije (Wagner-Jakab, 2008).

Flewelling i Bauman (1990) navode da su adolescenti i mlade osobe, koji su odrastali u jednoroditeljskim porodicama u većem riziku za korištenje PAS, u odnosu na adolescente iz dvoroditeljskih porodica. Jenkins i Zunguze (1998) ispitivali su odnos porodične strukture i korištenja PAS na uzorku koji se sastojao od 2121 adolescenata iz sedamnaest škola u Ohaju. U obzir su uzeli jednoroditeljske porodice, porodice za maćehom/oćuhom i potpune porodice. Rezultati su pokazali značajne razlike između ovih skupina na varijablama koje mjere korištenje PAS. Adolescenti iz potpunih porodica izvještavali su o manjoj uporabi PAS i druženju sa vršnjacima čije percepcije također ne odobravaju korištenje PAS. Hoffman i Johnsons (1998) u svom istraživanju daju rezultate koji govore o većem broju eksternaliziranih problema kod adolescenata iz jednoroditeljskih porodica. Studija Demuth i Brown (2004) pokazuje da su strukturno narušeni domovi povezani s maloljetničkom delinkvencijom i da je najmanje poremećaja u ponašanju među adolescentima koji žive s oba roditelja. Dalje istražujući, otkrili su da je maloljetnih delinkvenata bilo puno više među adolescentima koji žive samo s očevima, za razliku od predhodnih studija koje govore da je sasvim nevažno da li dijete živi samo sa ocem ili samo sa majkom (Hoffman, Johnsons, 1998). Demuth i Brown (2004) su kao objašnjenje više razine delinkvencije među djecom koji žive sa svojim očevima naveli neadekvatnu uključenost očeva u život adolescenata.

ZAKLJUČAK

Porodična struktura u direktnoj je vezi sa eksternaliziranim i internaliziranim ponašanjima adolescenata. Prema mišljenju većine autora strukturu porodice ne bi trebalo posmatrati odvojeno od ostalih porodičnih i drugih faktora u kojima adolescenti žive (Sheehan, 2010), ali sama činjenica da roditelji nisu prisutni u odgoju djeteta, jedan ili oba utiče negativno na ponašanje i razvoj djece. Nije sporno da narušena struktura dovodi do ispoljavanja eksternaliziranih ponašanja, ali nisu sva djeca koja potiču iz jednoroditeljskih porodica sa problemima u ponašanju. Razlog poremećaja porodične

strukture je razlika u faktorima koji su do toga doveli. Centralni faktor, odnosno u centar pažnje stavljen je razlog koji je doveo do narušavanja porodične strukture, a ne sama činjenica da je neka porodica jednoroditeljska. Generalni zaključak ovog istraživanja je da postoji povezanost između eksternaliziranih problema adolescenata i karakteristika njihovog porodičnog okruženja. Porodice adolescenata sa eksternaliziranim problemima u ponašanju karakteriše nepotpuna porodična struktura, snižena ekspresivnost, učestaliji konflikti, slabija orijentacija ka postignuću, slabija intelektualna orijentacija, manjak individualnosti članova porodice i slabija porodična organizacija. Tako posmatrano, sva tri osnovna domena porodičnog funkcionisanja – porodični odnosi, lični rast članova porodice i održavanje porodičnog sistema, imaju ulogu u pojavi i razvoju poremećaja u ponašanju tokom adolescencije.

LITERATURA

1. Achenbach, T. M., Dumenci, L. (2001). Advances in empirically based assessment: revised cross-informant syndromes and new DSM-oriented scales for the CBCL, YSR, and TRF: Comment on Lengua, Sadowski, Friedrich, and Fisher.
2. Achenbach, T.M., Rescorla, L.A. (2001). The manual for the ASEBA school-age forms profiles. Burlington VT, University of Vermont: Research Center for Children, Youth, and Families.
3. Achenbach, T. M., Dumenci, L., Rescorla, L. A. (2003). DSM-oriented and empirically based approaches to constructing scales from the same item pools. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 32, 328–340.
4. Achenbach, T.M. (1993). Implications of multiaxial empirically based assessment for behavior therapy with children. *Behavior Therapy*, 24, 91—116.
5. Bašić, J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S. (2004). Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
6. Blum R. W, Beuhring T, Shew M. L, Bearinger L. H, Sieving R. E, Resnick M. (2000). The effects of race/ethnicity, income, and family structure on adolescent risk behaviors. *American Journal of Public Health*. 90 (12), 1879–1884.
7. Bögels S. M, Phares V. (2008). The role of the father in the development, prevention and treatment of childhood anxiety disorders: A review and new model. *Clinical Psychology Review*. 28, 539–558.
8. Borduin, C. M., Mann, B. J., Cone, L. T., Henggeler, S. W., Fucci, B. R., Blaske, D. M., Williams, R. A. (1995). Multisystemic treatment of serious juvenile offenders: Long-term prevention of criminality and violence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 63, 569-578
9. Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (2006). Psihologija braka i obitelji, Zagreb, Golden marketing-Tehnička knjiga.

10. Dervišbegović, M. (1997). *Socijalna pedagogija s andragogijom*. Sarajevo: Studentska štamparija Univerziteta u Sarajevu.
11. Demuth, S., Brown, S. L. (2004). Family structure, family processes, and adolescent delinquency: The significance of parental absence versus parental gender. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 41, 58–81.
12. Enos, D. M., Handal, P. J. (1986). The relation of parental marital status and perceived family conflict to adjustment in white adolescents. *J. Consult. Clin. Psychol.* 54, 820-824.
13. Farrington, D. P., Barnes, G. C., Lambert, S. (1996). The concentration of offending in families. *Legal and Criminological Psychology*, 1, 47–63.
14. Flewelling, R. L., Bauman, K. E. (1990). Family structure as a predictor of initial substance use and sexual intercourse in early adolescence. *Journal of Marriage and the Family*. 52(1),171–181.
15. Hawkins, J. D., R. F. Catalano, J. Y. Miller. (1992). Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: Implications for substance abuse prevention. *Psychological Bulletin*, 112 (1), 64-105
16. Hoffman, J.P., Johnson, R.A., (1998). A national portrait of family tructure and adolescent drug use. *Journal of Marriage and the Family*, 60, 633–645.
17. Jenkins, J.E., Zunguze, S.T. (1998). The relationship of family structure to adolescent drug use, peer affiliation, and perception of peer acceptance of drug use. *Adolescence*. 33(132), 811–822.
18. Kuralić-Ćišić, L. (2011). *Poremećaji u ponašanju i porodične karakteristike maloljetnih delinkvenata na području općine Tuzla*. Magistarski rad. Univerzitet u Tuzli, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Tuzla.
19. Moos B.S., Moos R.H. (2009). *Family Environment Scale manual*, Menlo Park, CA: Mind Garden.
20. Peterson-Badali, M., Broeking, J. (2009). Parents Involvement in the Youth Justice System: A View from the Trenches, *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 52, 1-27.
21. Sheehan, H.R. (2010). *The "Broken Home" or Broken Society, A Sociological Study of Family Structure and Juvenile Delinquency* Social Sciences, California polytechnic state university, Sciettific.
22. Wagner Jakab, A. (2008). *Obitelj - sustav dinamičnih odnosa u interakciji*, Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja 44,(2), 119-128.